

Matuszewski, Adam

Maciej Głoskowski - wybitny matematyk, kartograf i poeta polsko-łaciński

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 50/1, 177-182

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adam Matuszewski
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

MACIEJ GŁOSKOWSKI – WYBITNY MATEMATYK, KARTOGRAF I POETA POLSKO-ŁACIŃSKI

Maciej Głoskowski urodził się około 1590 r. prawdopodobnie w Sowinie, w rodzinie osiadłej w Wielkopolsce, we wsiach Głoski (obecnie Głoski powiat pleszewski). Był synem Bartłomieja i Florentyny z Tymienieckich. W 1623 Jan Schlichtyng, sędzia, ustanowił Głoskowskiego jednym z opiekunów swych dzieci. Kontakty z rodziną Schlichtyngów umożliwiły Głoskowskiemu przyjazd do Leszna. Wkrótce też został w Lesznie zastępcą Schlichtynga na stanowiskach pełnomocnika Leszczyńskich oraz jednego ze scholarchów (nadzorców) szkoły braci czeskich. Dał się też od razu poznać jako jeden z najzagorzalszych protektorów systemu pedagogicznego Jana Amosa Komeńskiego a także sprowadzenia do Leszna drukarni braci czeskich z morawskiego Naměste. Na synodzie obradującym w Lesznie 2 I 1631 r. brał czynny udział w staraniach o utworzenie przy szkole leszczyńskiej bursy dla ubogich studentów¹. Synod zlecił mu także napisanie listu do patronów zborów zgromadzonych na sejmie z prośbą o wsparcie². Dnia 2 VII 1633 r., na konwokacji w Lesznie włączono go do prac nad przygotowaniem nowego kancjonau braci czeskich³. Około 1634 r. ożenił się z Urszulą Szczaniecką (córką Jerzego i Ewy ze Schlichtyngów, z którą miał dwóch synów – Mikołaja i Władysława – oraz cztery córki: Annę, Mariannę, Florentynę i Barbarę. Od roku 1636 lub 1639 do 1641 przebywał (być może na koszt Rafała Leszczyńskiego) w Holandii, prawdopodobnie w Lejdzie, gdzie studiował geometrię (zwłaszcza miernictwo), astronomię i inżynierię wojskową.

Ponieważ brakuje go w spisie studentów Uniwersytetu Lejdejskiego⁴, być może uczęszczał do szkoły inżynierii wojskowej, gdzie wykładał geometra Fryderyk van Schooten. Jego postępy zwróciły uwagę księcia orańskiego, Fryderyka Henryka, który powołał Głóskowskiego na stanowisko nauczyciela geometrii jego syna, późniejszego Wilhelma II. Po powrocie do kraju ok. 1643 r. został komornikiem granicznym województwa kaliskiego. W kwietniu 1644 r. wybrali go bracia czescy delegatem na synod kalwinów małopolskich w Chmielniku⁵, a 28 VIII 1645 r. brał udział w Toruniu w Colloquium Charitativum⁶. Po pożarze Leszna w 1656 r. przeniósł się do Wrocławia. 18 VIII 1657 r. podpisał tam, przeznaczoną dla zagranicy, ulotkę o prześladowaniu ewangelików w Wielkopolsce⁷. Wkrótce wrócił jednak do rodzinnej Sowiny, gdzie zmarł 19 II 1658 r.

Wśród prac naukowych Głóskowskiego szczególnie dużą popularność zdobyła sobie *Geometria peregrinans*⁸. Autor nie podał w tej pracy wyraźnie swojego imienia i nazwiska, lecz zawarł je w następującym anagramie:

Auctoris Nomen Anagramaticum:

Mathesis Gloriosa sic sat cela Virum, sic canis

SIC GLORIOSA SAT Mathesis sic VIRUM

CELAS fugentem gloriae SIC sat CANIS⁹

Anagram ten Karol Estreicher¹⁰ oraz Jan Nepomucen Franke i Andrzej Jakubowski¹¹ odczytują jako: *Matthias Gloscovsci, Camerarius Calissiensis* (Maciej Głóskowski, komornik kaliski). To, że Maciej Głóskowski jest autorem wspomnianej pracy, poświadcza również oświadczenie Andrzeja Węgierskiego: *Matthias Gloscovius, Camerarius Terrae Calissiensis, Poeta Latino-Polonus, Oratione prosa edidit Geometriam peregrinantem*¹² (Maciej Głóskowski, komornik Ziemi Kaliskiej, poeta łacińsko-polski, prozą wydał „Geometrię peregrinans”). Sam wreszcie Głóskowski przyznaje się do autorstwa omawianej pracy w liście adresowanym do Jana Heweliusza z 26 marca 1648 r.¹³

W analizowanej pracy nie podano ani miejsca, ani roku jej wydania. Jerzy Samuel Bandtkie przypuszcza, iż ukazał się ona w Lubczu nad Niemnem, w oficynie luteranina Jana Langiusa¹⁴. Alodia Kawecka-Gryczowa przypisuje go jednak leszczyńskiej drukarni Daniela Vettera¹⁵.

Omawiana praca pisana jest w formie dialogu między dwiema siostrami – Arytmetyką i Geometrią, które po opuszczeniu, pierwsza – Niemiec, druga – Belgii, spotkały się w Polsce. Jako powód swojego przybycia do naszego kraju Geometria podaje chęć przyjscia Polakom z pomocą w walce ze Szwedami. Uważa ona bowiem, że niepowodzenia militarne Polaków związane są z ich nieznanomością technik wojennych opartych na zasadach geometrycznych. Wspierała ją w tym postanowieniu również wiadomość, że król Władysław IV zamierza założyć we Lwowie szkołę wojskową. Dalej rozmowa dwóch siostr toczy się na temat spotkanego w Polsce przez Geometrię matematyka, mieszkającego niedaleko Kalisza, który metody geometryczne stosował do wyznaczania granic

miast, obserwacji astronomicznych oraz prowadzonych przez siebie właśnie prac nad sporządzeniem mapy Wielkopolski. Skonstruował on również instrument służący do wyznaczania długości geograficznej przy pomocy obserwacji zaćmień Księżyca. Zapytana przez Arytmetykę o nazwisko tego uczonego, Geometria wyjawiała, że początkowa litera imienia jest dwunastą, a nazwiska siódmą literą alfabetu łacińskiego (czyli M i G). Pozwala to przypuszczać, że Maciej Głoskowski pisze tu sam o sobie. *Geometria* Głoskowskiego zawiera szereg interesujących spostrzeżeń na temat geometrii. Wspomina o pomiarach astronomicznych służących do wyznaczania szerokości i długości geograficznej, mówi o pomiarze położenia miejsc w terenie trudno dostępnym oraz o instrumentach do wyznaczania czasu przejścia Księżyca przez południk miejscowy, wspomina o pomiarze długości przy użyciu „instrumentu podróżnych” zainstalowanego przy kołach karocy. Autor wspomina także, iż udało mu się obliczyć szerokość geograficzną Międzyrzecza, Poznania i Kalisza. Jolanta Bzinkowska przypuszcza, że szerokość geograficzną wyznaczał Głoskowski przy pomocy kwadransu z podziałką minutową¹⁶. Głoskowski ocenia również w swojej *Geometrii* dokładność znanych sobie map Polski. Z dużym uznaniem wypowiada się o mapie Wacława Grodeckiego. Krytycznie natomiast ustosunkowuje się do map Merkatora oraz do mapy Polski z atlasu Jodocusa Hondiusa, na której zauważył błędy w usytuowaniu polskich osad. Uważał, że położenie miejscowości powinno być wyznaczane w oparciu o pomiary lokalne, wykonywane w Polsce, a nie ustalane na podstawie obliczeń dokonywanych z dala od Polski, jak to zrobił Merkator. Zwrócił także uwagę na błędy w pisowni nazw oraz w obliczeniach odległości między miastami. Główna wartość naukowa *Geometrii* Głoskowskiego polega jednak na postawieniu przez autora w jej zakończeniu dwudziestu jeden zadań z miernictwa, dotyczących wyznaczania odległości od punktów w terenie niedostępnych. Szesnaście z nich, wraz z rozwiązaniami, opublikował ponownie w Lejdzie w 1656 r. wybitny matematyk holenderski – Franciszek van Schooten¹⁷. Trzeba również zaznaczyć, że w omawianej pracy Głoskowski zdecydowanie opowiedział się za teorią Kopernika. O prowadzonych przez Głoskowskiego pracach nad sporządzeniem mapy Wielkopolski świadczy również jego korespondencja z Janem Heweliuszem. W liście z 26 III 1648 r.¹⁸ prosi on gdańskiego astronoma o przysłanie mu teleskopu w celu dokończenia mapy Wielkopolski, nad którą od dawna pracuje i do której wiele już zebrał materiałów. Informuje jednocześnie Heweliusza, że za pośrednictwem Komeńskiego przesyła mu egzemplarz swojej *Geometrii peregrinans*. Jako pierwszy Głoskowski podał też w swojej *Geometrii* prawidłową szerokość geograficzną Kalisza – $51^{\circ}42'$. Według Jolanty Bzinkowskiej informacja o szerokości geograficznej Kalisza miała być wykorzystana przez Heweliusza w opracowywanej przez niego mapie Polski¹⁹. Jednak nie zachował się żaden egzemplarz sporządzonej przez Głoskowskiego mapy Wielkopolski.

W 1643 r. ukazało się w Lesznie polskie tłumaczenie pracy hiszpańskiego inżyniera Diego Ufana: *Archelia albo Artilleria, to jest fundamentalna i doskonała informacja o strzelbie i o rzeczach do niej należących*, do którego został dołączony wiersz Głóskowskiego *Pod szczęśliwym panowaniem Władysława IV*²⁰, w którym autor ubolewa nad upadkiem męstwa i ducha rycerskiego w narodzie. Wiele klęsk i niepowodzeń, które spadły w tym czasie na Polskę, przypisuje on nie przewadze militarnej nieprzyjaciół, lecz brakowi woli walki wśród Polaków.

Dużym powodzeniem cieszył się także, wydany w Lesznie w 1641 r. poemat Głóskowskiego *Griselida*²¹. Jest to, w zasadzie, polski przekład jednego z opowiadań zawartych w *Dekameronie* Giovanniego Boccaccia²², dotyczący małżeństwa bogatego włoskiego szlachcica z córką biednego wieśniaka, której miłość zostaje poddana przez męża ciężkim próbom. Tak więc, rozłącza on ją z dziećmi, udaje zdradę małżeńską, wypędza ją z domu itp. Griselida znosi jednak cierpliwie wszystkie upokorzenia, czym zjednuje sobie miłość męża, który stwierdza, że żadna ze szlachcianek nie byłaby zdolna do tak wielkiej wierności. Głóskowski, za Boccaciem, wykazuje więc tu, że stany niższe stoją niekiedy pod względem moralnym znacznie wyżej od stanów uprzywilejowanych. Pogląd ten wyróżnia go bardzo pozytywnie na tle ówczesnego społeczeństwa szlacheckiego.

Do ciekawych łacińskich utworów poetyckich Głóskowskiego należy także jego wiersz *Betula*²³, wychwalający piękno i zalety brzozy.

Sporą popularność zdobył sobie również, wydany w Lesznie w drukarni Daniela Vettera, zbiór pieśni i modlitw pasyjnych Głóskowskiego: *Zegarek abo pamiątka gorzkiej męki i śmierci Zbawiciela naszego Jezusa Pana. Na 24 godzin rozdzielona* (b.r.). Kolejne wydania tego modlitewnika ukazały się w Lubczu (1653), Królewcu (1714) i w Gdańsku (1740). Według Aleksandra Birkenmajera²⁴ krążył on również w odpisach.

Przypisy

¹ Konwokacja w Lesznie, 2 I 1631. w: Maria S i p a y ł ł o : *Akta synodów różnowierczych w Polsce*. T. 4. Warszawa 1997. s. 324.

² Tamże

³ Jolanta D w o r z a c z k o w a : *Bracia czescy w Wielkopolsce w XVI i XVII wieku*. Warszawa 1977. s. 117.

⁴ Włodzimierz D w o r z a c z e k : *Szlachtyngowie w Polsce*. Warszawa 1938. s. 6.

⁵ Aleksander B i r k e n m a j e r : *Głóskowski Maciej*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 8. Wrocław 1959. s. 116.

⁶ Tamże.

⁷ Karol E s t r e i c h e r : *Bibliografia polska*. T. 23. Kraków 1910. s. 45; A. B i r k e n m a j e r : dz. cyt. s. 117; Jolanta D w o r z a c z k o w a : *Głóskowski Maciej*. w: *Wielkopolski Słownik Biograficzny*. Warszawa-Poznań 1981. s. 209.

⁸ [Maciej Głóskowski]: *Geometria peregrinans*. B.m.r. .

⁹ [M. Głóskowski]: *Geometria peregrinans*. B.m.r. k.nlb. 1v.

¹⁰ K. Estreicher: *Bibliografia polska*. T. 17. Kraków 1899 s. 188.

¹¹ Jan Nepomucen Franke, Antoni Jakubowski: *Maciej Głóskowski – matematyk polski XVII-go wieku*. „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności”. T. 5. Kraków 1878 s.130.

¹² Andrzej Węgierski: *Libri quatuor Slavoniae Reformatae*. Amsterdami 1679 s. 454.

¹³ (List Macieja Głóskowskiego do Jana Heweliusza z 26 marca 1648 r.). *Bibliothèque National w Paryżu*. Rkp. 10347; (Streszcz.): J. N. Franke, A. Jakubowski: dz. cyt. s. 140

¹⁴ Jerzy Samuel Bandtkie: *Historia drukarni w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim*. T. 1. Kraków 1826 s. 348–349.

¹⁵ Alodia Kawecką-Gryczową: *Leszno – ośrodek wydawniczy Jednoty*. [W]: A. Kawecką-Gryczową: *Z dziejów polskiej książki w okresie Renesansu*. Wrocław 1975 s. 412, poz. 157.

¹⁶ Jolanta Bzinkowska: *Zainteresowania kartograficzne Macieja Głóskowskiego*. „Przyjaciel Ludu”. Leszno 1999 z. 3/4, s. 30.

¹⁷ Franciszek van Schooten: *Exercitationum mathematicarum*. Lib. 2. *De constructione problematum simplicium geometricarum*. Lugduni Batavorum 1656 s. 113–190.

¹⁸ (List Macieja Głóskowskiego do Jana Heweliusza z 26 marca 1648 r.). *Bibliothèque National w Paryżu*. Rkp. 10347. (Streszcz.): J. N. Franke, A. Jakubowski: dz. cyt. s. 140.

¹⁹ J. Bzinkowska: dz. cyt. s. 31.

²⁰ M. Głóskowski: *Pod szczęśliwym panowaniem Władysława IV*. W: Diego Uffan: *Archelia albo Artilleria, to jest fundamentalna i doskonała informacja o strzelbie i o rzeczach do niej należących*. Leszno 1643, k. nlb. 2v–5v.

²¹ M. Głóskowski: *Griselida*. Leszno 1641.

²² Giovanni Boccaccio: *Dekameron*. [Pol. przekł.]: Edward Boye. T. 2. Warszawa 1983 s. 382–396.

²³ M. Głóskowski: *Betula*. Lesnae (ok. 1638).

²⁴ A. Birkenmajer: dz. cyt. s. 116.

